

Kapitel 5
FN och de mänskliga rättigheterna

Kapitel 5

FN och de mänskliga rättigheterna

Andra världskrigets övergrepp gjorde att världens länder kunde enas om en gemensam deklaration som skulle skydda människor från framtida förföljelser.

FN-deklarationen om de mänskliga rättigheterna handlar om barn och kvinnors rättigheter, om rätt till sjukvård, utbildning, yttrandefrihet, likhet inför lagen, frihet från slaveri, diskriminering på grund etniskt ursprung samt mycket mer.

Detta kapitel och nästa om mänskliga rättigheter handlar även om de rättigheter som är kopplade till vårt arbete och om ILO, FN:s fackorgan för frågor som rör arbetslivet.

De mänskliga rättigheternas historia

Idén om individuella rättigheter har enbart funnits en kort tid i mänsklighetens historia. Det vanliga har varit att härs-

Xin Lin bär på sin lillebror i en bergsby i den kinesiska provinsen Yunnan. Hon tillhör minoritetsgruppen miaofolket, en etnisk grupp som under lång tid utsatts för förföljelse. Miaofolket består av drygt sju miljoner personer främst i södra Kina. Foto: Mats Wingborg

karna haft oinskränkt makt. Att individerna skulle kunna ha rättigheter gentemot stat och överhet har inte ens funnits i föreställningsvärlden.

Det har också varit vanligt att ge olika människor olika värde. Ett exempel från Sverige är den medeltida "Äldre Västgötalagen". Enligt den dömdes man till böter om man slog ihjäl en annan människa. Men alla var inte lika mycket värda. Att döda en nordbo ledde till böter på nio mark, medan tyskar, engelsmän och trälar inte var värda mer än fyra mark.

Den första ansatsen till ett juridiskt system av mänskliga rättigheter togs inom Nationernas Förbund, en internationell samarbetsorganisation bildad av segrarmakterna vid första världskrigets slut. Det verkliga genombrottet för idén om mänskliga rättigheter kom genom bildandet av Förenta Nationerna (FN) efter andra världskrigets slut.

Under de två världskrigen, i synnerhet det andra världskriget, skedde en rad fruktansvärda övergrepp på människor. Reaktionerna på detta fick världens länder att börja diskutera behovet av en deklaration om mänskliga rättigheter som skulle ge ett slags skydd.

1946 bildades FN:s kommission för mänskliga rättigheter som fick till uppgift att utforma en allmän förklaring om de mänskliga rättigheterna. Trots att länderna diskuterade formuleringar och paragrafer in i minsta detalj kunde förklaringen slutligen antas av FN:s medlemsstater. Denna allmänna deklaration har sedan utgjort en grund för att de mänskliga rättigheterna gradvis har kunnat utvecklas.

Redan 1948 antog FN sin allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna, vilken blev den gemensamma viljeyttringen för 48 av de 58 stater som bildade den nya världsorganisationen (48 stater röstade ja, åtta lade ner sina röster och två var inte närvarande).

Därefter har FN successivt antagit en rad konventioner som fått statusen av mänskliga rättigheter. 1966 antog FN:s

generalförsamling både ”Konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter” och ”Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter”.

Det senaste beslut angående mänskliga rättigheter som FN:s generalförsamling tagit var antagandet av ”Konventionen om barnets rättigheter” 1989. Hela 193 regeringar i världen står bakom den, endast USA och Somalia kvarstår. Det är den största uppslutningen som finns bakom någon FN-konvention. Sverige undertecknade den redan 1990.

Förutom konventionen finns också två särskilda protokoll som handlar om barn i väpnade konflikter respektive om handeln med barn, barnprostitution och barnpornografi.

Frågor:

Vad betyder det att länderna har enats om de mänskliga rättigheterna?

Skulle världen se annorlunda om inte detta skett?

Vad är mänskliga rättigheter?

De mänskliga rättigheterna består av ett antal texter och konventioner som antagits av FN eller andra regionala organ. När en konvention antagits av FN ansluter sig ett enskilt land till konventionen i två steg.

Först undertecknar landets regering konventionen som ett viljeuttryck. Därefter ska landets parlament besluta att regeringen kan ratificera konventionen, det vill säga vidta åtgärder som gör att den är giltig i det aktuella landet, till exempel instifta lagar. Först därefter är konventionen rättsligt bindande för landet. Efterlevnaden av varje konvention följs upp av en särskild kommitté inom FN.

Det kännetecknande för konventioner som har status av mänskliga rättigheter är att de är universella och odelbara,

det vill säga de gäller överallt och i alla sammanhang och kan inte kompromissas bort i syfte att uppnå andra mål.

De mänskliga rättigheternas grundstomme består av de sex kärnkonventionerna:

1. Konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter.
2. Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter.
3. Konventionen mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning.
4. Konventionen om avskaffande av alla former av rasdiskriminering.
5. Konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor.
6. Konventionen om barnets rättigheter.

Utöver de sex kärnkonventionerna finns FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna. Förklaringen antogs 1948 i samband med att FN bildades. Förklaringen ger medlemsländerna moraliska skyldigheter, men den är inte moraliskt bindande.

I det globala systemet av mänskliga rättigheter ingår även konventioner och regleringar som bara har en regional räckvidd. I Europa finns inom Europarådets ram den så kallade Europeiska konventionen om mänskliga rättigheter. Inom Organisationen för amerikanska stater (OAS) finns en amerikansk konvention om mänskliga rättigheter. Vidare har den afrikanska enhetsorganisationen (AU) antagit en stadga om mänskliga rättigheter och folkens rättigheter.

Konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter

Konventionen slår bland annat fast:

- var och ens rätt att förtjäna sitt uppehälle genom arbete
- rätten för var och en att ha en tillfredsställande levnadsstandard, det vill säga tillräckligt med mat och kläder och en lämplig bostad
- regeringarnas ansvar att förbättra samhällets hälsovård och att förhindra uppkomsten av epidemier, folk- och yrkessjukdomar samt andra sjukdomar
- rätten till utbildning och grundskoleutbildning ska vara obligatorisk, kostnadsfri och tillgänglig för alla

Konventionen antogs av FN:s generalförsamling 1966 och trädde i kraft 1976.

Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter

Konventionen slår bland annat fast:

- att slaveri, slavhandel och tvångsarbete ska förbjudas
- att ingen ska utsättas för godtycklig arrestering
- att den som anklagas för ett brott ska ha rätt till rättegång
- att den som berövats sin frihet ska behandlas humant
- att var och en som lagligen befinner sig i ett land ska ha rätt att där röra sig fritt och fritt välja bosättningsort
- att var och en har rätt till åsiktsfrihet och yttrandefrihet
- att all propaganda till förmån för krig ska vara förbjuden i lag

- att allt främjande av nationalhat, rashat eller religiöst hat, som innebär uppvigling till diskriminering, fiendskap eller våld, ska vara förbjudet i lag.

Konventionen antogs av FN:s generalförsamling 1966 och trädde i kraft 1976.

Konventionen mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning

Konventionen slår bland annat fast:

- att tortyr ska ses som ett brott och att tortyr som sker inom ramen för myndigheters verksamhet ska upphöra.
- att inga som helst särskilda omständigheter, vare sig krigstillstånd eller allmän nödsituation, får anföras för att rättfärdiga tortyr.

Konventionen antogs av FN:s generalförsamling 1984 och trädde i kraft 1987.

Konventionen om avskaffande av alla former av rasdiskriminering

Konventionen slår bland annat fast:

- att regeringarna ska avskaffa rasdiskriminering, förbjuda diskriminerande praxis och, där så är berättigat, tillse att vissa rasgrupper får utvecklas och åtnjuta skydd
- att det ska vara straffbart att sprida idéer som är grundade på teorier om rasöverlägsenhet eller hat och att regeringarna ska olagligförklara varje organisation som verkar för rasism

Med diskriminering menas: varje åtskillnad, uteslutning, inskränkning eller förmån baserad på ras, hudfärg, börd eller nationell eller etnisk härkomst, vilka har till syfte eller verkan att upphäva eller försämra erkännandet, åtnjutandet eller utövandet på likställd fot av mänskliga rättigheter och grundläggande friheter på samhällslivets politiska, ekonomiska, sociala, kulturella eller andra områden.

Konventionen antogs av FN:s generalförsamling 1965 och trädde i kraft 1969.

Frågor:

Det står i konventionen om avskaffande av alla former av rasdiskriminering att länderna ska förbjuda organisationer som verkar för rasism. Vad kan det finnas för skäl till att vi inte gjort så i Sverige? Är det bra eller dåligt?

Konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor

Konventionen slår bland annat fast:

- att diskriminering av kvinnor ska avskaffas
- att principen om jämställdhet mellan män och kvinnor ska införas i de nationella grundlagarna eller andra författningar och regeringarna ska säkerställa att denna princip genomförs i praktiken
- att regeringarna ska garantera rättsligt skydd för kvinnor
- att sedvänjor som innebär diskriminering av kvinnor ska avskaffas genom förordningar eller lagstiftning

Konventionen antogs av FN:s generalförsamling 1979 och trädde i kraft 1981.

Konventionen om barnets rättigheter

Konventionen slår bland annat fast:

- att alla barn har lika värde och ska tillförsäkras de rättigheter som anges i konventionen utan åtskillnad på grund av ras, hudfärg språk, religion, etniskt ursprung, handikapp eller något annat
- att vid alla åtgärder som rör barn ska barnets bästa komma i första rummet
- att barn har rätt att säga sin mening i allt som rör dem själva och att bli respekterade
- att regeringarna ska stödja barnets rättigheter, som bland annat omfattar barnets rätt till liv (rätten till mat, vatten, hälsovård och tak över huvudet)
- att barnet har rätt att utveckla sina anlag genom bland annat utbildning
- att barn ska skyddas mot våld och missbruk.

Konventionen antogs av FN:s generalförsamling 1989 och trädde i kraft 1990.

Källor: www.manskligarattigheter.se – regeringens webbplats om mänskliga rättigheter. www.fn.se – Svenska FN-förbundet, globalportalen.org, www.unicef.org, www.palmecenter.se

Frågor:

Allt fler kräver att det som står i barnkonventionen borde upphöjas till en egen lag, något som införts i Norge. Vore det en bra idé, och varför i så fall?

Så kränks mänskliga rättigheter i världen

Konventionerna om mänskliga rättigheter innehåller både vad som ibland kallas negativa rättigheter (vissa saker får inte inträffa) och positiva rättigheter (vissa saker ska inträffa).

Till de negativa rättigheterna hör bland annat att stater förbjuds att använda tortyr, slavarbete, diskriminering och att döma människor utan rättegång etcetera. Positiva rättigheter innebär bland annat att en medborgare har rätt att kräva av staten att han eller hon får utbildning, hälsovård och kan förtjäna sitt uppehälle genom arbete.

Något förenklat kan man säga att brott mot negativa rättigheter har politiska orsaker (stater bedriver en repressiv politik), medan brott mot positiva rättigheter ofta beror på fattigdom (staten har inte resurser att ge alla medborgare försörjning, skola och hälsovård).

Att väga samman dessa brott mot mänskliga rättigheter till en enhetlig skala är dock inte möjligt. Därför existerar inget enhetligt index som visar var i världen det oftast sker kränkningar av de mänskliga rättigheterna.

Däremot är det möjligt att göra jämförelser mellan länder när det gäller vissa specifika brott mot de mänskliga rättigheterna. En organisation som bevakar de så kallade medborgerliga och politiska rättigheterna är Amnesty International.

Amnesty International ger ut regelbundna översikter om brott mot mänskliga rättigheter. Länder som pekas ut för brott mot politiska rättigheter (som kränkningar av yttrandefriheten och organisationsrätten) är i första hand politiska diktaturer som Kina, Kuba, Saudiarabien, Etiopien och Centralafrikanska republiken.

I Amnesty-rapporten från 2012 anklagas Mexikos regering för att blunda för omfattande rapporter om tortyr, försvinnanden, mord och bruk av onödigt mycket våld från arméns sida i kampen mot landets narkotikakarteller. Mer än 12 000 personer har dödats i våld som hör samman med jakten på

kriminella nätverk, en jakt som initierades av landets tidigare president Felipe Calderón. Bara vid ett enda tillfälle har någon ur militären hamnat inför en domstol på grund av anklagelser i samband med kriget mot narkotikan, det skedde under 2011.

Liknande rapporter om militärens överbruk av våld, om än i mindre skala, förekommer även från andra länder i regionen som Dominikanska Republiken, El Salvador, Guatemala, Honduras och Venezuela. Brasilien, som på andra områden ibland lyfts fram som ett föredöme i demokratisk utveckling, anklagas i Amnestyrapporten för en hög nivå av våld i kampen mot kriminalitet och ett korrupt rättssystem där människor diskrimineras och utsätts för olika slags kränkningar. I andra delar av världen riktas kritik till exempel mot Kina, Pakistan, Afghanistan och Armenien.

Tortyr förekommer även i stater som inte är diktaturer. I Amnestys rapport om kränkningar av mänskliga rättigheter under 2000-talet har USA anklagats för att ha utövat tortyr som ett vapen i det ”globala kriget mot terrorismen”. De konkreta anklagelserna mot USA gäller bland annat tortyr i fångelserna Abu Ghraib och Guantánamo. Även i 2012 års rapport riktades kritik mot att, med få undantag, inte de övergrepp som skett inom ramen för CIA:s hemliga operationer utreds.

Till de mänskliga rättigheterna hör förbudet mot att diskriminera kvinnor. Amnesty International bevakar särskilt några speciella former av grova kränkningar mot kvinnor som hedersmord, könsstympning och våld mot kvinnor. Diskriminering mot kvinnor förekommer i alla länder i världen, även om formerna för kränkningarna varierar.

Att tortyr, diskriminering eller andra kränkningar av mänskliga rättigheter förekommit i en stat behöver dock inte betyda att staten sanktionerat brotten. En stat är dock skyldig att aktivt förhindra att kränkningar av de mänskliga rättigheterna förekommer, även när kränkningarna utförs av andra än staten.

Det finns inga översikter som tar som direkt utgångspunkt hur stater uppfyller de ekonomiska, sociala och kulturella mänskliga rättigheterna. Närliggande är emellertid den statistik som redovisas av FN-organet UNDP (United Nations Development Programme). I UNDP:s årsrapporter finns bland annat genomgångar av utbildningsnivå och hälsosituation i världens stater.

Källor: Globalportalen.org, Enade för mänskliga rättigheter, se.humanrights.com

Frågor:

Täcker de mänskliga rättigheterna de mest grundläggande frågorna för ett värdigt mänskligt liv, eller finns det något som saknas?

Hur kan vi förmå stater att ta mänskliga rättigheter på större allvar och se till att de efterlevs?

ILO och rättigheter i arbetslivet

Inom FN-familjen finns också en rad fackorgan som i vissa fall har utarbetat egna konventioner. Ett av dessa är ILO (International Labour Organization) som är FN:s fackorgan för arbetslivsfrågor.

Många av de allvarligaste kränkningarna av mänskliga rättigheter sker i arbetslivet. Det innebär att ILO samarbetar med andra FN-organ. Däremot är ILO inte underställt FN, utan en helt självständig organisation som bildades redan 1919.

ILO är ett trepartsorgan, vilket innebär att varje medlemsland finns representerat av såväl företrädare för regeringen, som för arbetsgivare och anställda. ILO antar konventioner som gäller för det globala arbetslivet.

Sju av ILO:s konventioner ses som särskilt viktiga. I en

deklaration som antogs av ILO 1998 ges dessa konventioner status av mänskliga rättigheter.

Rätten att organisera sig fackligt (konvention 87)

Enligt konventionen har både anställda och arbetsgivare rätt att bilda organisationer, utan att de behöver söka tillstånd hos motparten. Därefter ska det vara fritt för alla att ansluta sig till bildad organisation. Tvång får inte förekomma. Antogs 1948.

Rätten att sluta kollektivavtal (konvention 98)

Kärnan i konventionen är att regeringar inte får hindra arbetsmarknadens parter från att sluta avtal. Tvärtom ska regeringar medvetet främja att kollektivavtal sluts på arbetsmarknaden. Antogs 1949.

Förbud mot diskriminering (konventionerna 100 och 111)

Konvention 100 förbjuder diskriminering i arbetslivet på grund av kön, etnisk tillhörighet eller trosuppfattning. Antogs 1951.

Även konvention 111 (antogs 1958) förbjuder diskriminering, men i den konventionen är utgångspunkten att alla ska ha lika lön för lika eller likvärdigt arbete.

Förbud mot barnarbete (konvention 138 och 182)

Enligt minimiålderskonventionen, nr 138 (antogs 1973), får inga barn arbeta som inte slutfört den obligatoriska skolgången. I konventionen finns en generell minimiålder för arbete på 15 år. Dessutom finns en åldersgräns på 18 år för arbeten som är särskilt hårda och farliga.

Utvecklingsländer kan under en begränsad tidsperiod få använda åldersgränsen 14 år som generell minimiålder och 16 år för hårda och farliga arbeten. Barnarbete där barnen inte tar skada och samtidigt kan gå i skolan, och då barnets hälsa inte påverkas negativt, definieras i konventionen som lätt arbete.

Den generella regeln är att ett barn måste vara minst 13 år för att få utföra lätt arbete. I utvecklingsländer finns möjlighet att sänka gränsen till tolv år.

Konvention 138 kompletterades 1999 med konvention 182 som påbjuder omedelbara åtgärder för att få bort farliga barnarbeten. Hit räknas arbete med farliga kemikalier, arbete i gruvor och tunga industrier, handel med sexuella tjänster med mera.

Förbud mot tvångs- och slavarbete (konventionerna 29 och 105)

Konvention 29 (antogs 1930) förbjuder tvångs- och slavarbete. År 1957 utvecklades dessa förbud ytterligare i och med att ILO antog konvention 105. Även den konventionen innebär ett förbud mot att stater eller företag rekryterar och håller kvar arbetskraft med tvångsmetoder. Konventionen förbjuder också att interner utnyttjas som gratis arbetskraft.

Källor: www.ilo.org, www.lotcobistand.org, *Mänskliga rättigheter i arbetslivet*, LO-TCO Biståndsnämnd, 2012.

Fråga:

Vilken betydelse har det att rättigheterna i arbetslivet är en del av FN-deklarationen om de mänskliga rättigheterna?

Så arbetar ILO

Samtliga medlemmar i FN kan genom ett eget beslut ansluta sig till ILO. Men ett medlemskap i FN innebär inte automatiskt medlemskap i ILO, några av FN:s medlemmar har valt att stå utanför.

Antalet medlemmar i ILO har stadigt ökat. Vid bildandet hade ILO 42 medlemsstater. Nu är antalet 183.

ILO antar konventioner och rekommendationer inom en rad områden som reglerar villkoren i arbetslivet. Årligen arrangerar ILO en internationell arbetskonferens som fattar beslut om nya regler för arbetslivet. ILO:s uppgifter har successivt växt i och med att organisationen antagit allt fler konventioner och rekommendationer.

Vid ILO:s årliga internationella arbetskonferens har varje medlemsstat fyra delegater; två representerar regeringen, en arbetsgivarna och en löntagarna. Varje delegat har yttrande- och rösträtt vid konferensen.

Beslut på den internationella arbetskonferensen om konventioner och rekommendationer fattas med två tredjedelars majoritet. Alla stater har lika många röster. En viktig princip är att representanter för arbetsgivare och arbetstagare inte är bundna att rösta i enlighet med regeringsföreträdarna.

Det finns många olika konstellationer inom ILO, beroende på vilka frågor som behandlas. Den överskuggande motsättningen finns emellertid mellan arbetstagarna, som ofta vill driva igenom nya konventioner, och arbetsgivarna som i allmänhet försöker bromsa. Ofta föregås beslut av hårda diskussioner. Beslut om vissa konventioner har varit särskilt kontroversiella, dit hör de som handlar om krav på minimilöner och sociala förmåner för anställda.

ILO har två organ som arbetar med övervakning av att konventionerna efterlevs. Det ena är en oberoende expertkommitté för tillämpning av konventioner och rekommendationer, bestående av jurister med uppgift att obundet redovisa iakttagelser. Det andra är ett trepartssammansatt utskott som under arbetskonferensen offentligt behandlar de anmärkningar som man finner mest angelägna.

ILO:s huvudkontor finns i Genève och dessutom finns ett fyrtiotal kontor runtom i världen. På det svenska näringslivsdepartementet finns ett sekretariat för den svenska ILO-kommittén.

Källor: www.ilo.org, www.lotcobistand.org

Arbetsgivarna bröt förhandlingarna

Varje sommar har ILO en session där man prövar klagomål mot länder som brutit mot ILO:s konventioner. Vid sessionen deltar representanter för regeringar, arbetsgivare och arbetstagare.

Sommaren 2012 bröt arbetet samman eftersom arbetsgivarrepresentanterna vägrade att delta. Orsaken var att arbetsgivargruppens talesperson, den brittiska juristen Chris Syder, försökt omtolka innebörden av ILO:s kärnkonventioner om fackliga rättigheter.

Chris Syder hävdade, i motsats till den tolkning som gjorts hittills, att rätten att bilda fackliga organisationer och sluta kollektivavtal inte innefattade rätten att strejka. Chris Syders uttalande möttes av stora protester, vilket fick till följd att hela arbetsgivargruppen lämnade förhandlingarna.

Inom gruppen av arbetstagare, det vill säga den fackliga gruppen, tolkar man utspelet som att arbetsgivarna vill flytta fram sina positioner.

Källor: Facket: Arbetsgivarna blockerar kampen för arbetares rättigheter, Arbetet, 8/6, 2012. Employer block ILO action against abuse of workers rights, 6/6, 2012, stongerunions.org

Frågor:

Vilka fördelar finns med att ILO är konstruerat som ett trepartsorgan?

Hur skulle ILO:s roll i världen kunna stärkas ytterligare?

Kränkningar av fackliga rättigheter

Ett stort hinder för framväxten av en ännu starkare global fackföreningsrörelse är de återkommande kränkningarna av den fackliga organisationsrätten. Kränkningar förekommer

över hela världen. I många länder kan det vara förenat med livsfara att organisera sig fackligt.

Under 2011 dödades minst 76 personer som en direkt konsekvens av att de engagerat sig fackligt. Nästan ingen har dömts för dessa brott. Vissa dödsfall har inträffat i samband med polisens agerande vid fackliga aktioner.

Internationella fackliga samorganisationen, IFS (på engelska International Trade Union Congress, ITUC) sammanställer varje år en rapport över kränkningar i världen. Uppgifterna sammanställs av de 305 medlemsorganisationerna.

Rapporten över de kränkningar som förekom under 2011 präglas mycket av den arabiska våren som både skapade möjligheter och problem i regionen. De fackliga organisationerna spelade en ledande roll i kampen för ökad demokrati. Men förändringen har också inneburit att de som engagerar sig fackligt i Mellanöstern och Nordafrika nu riskerar ännu mer än tidigare. Detta gäller i synnerhet i Tunisien och Egypten. Där har nya fackliga rörelser vuxit fram, men fortfarande är det farligt att vara fackligt aktiv.

Det fackliga arbetet påverkas även av finanskrisen som gör att många regeringar försöker strama åt ekonomin och sätter hårdare åt de som kämpar för bättre villkor för de anställda.

Rapporter om försök att förhindra strejker med hjälp av massavskedanden, gripanden och häktningar kommer från många håll, inklusive länder som Georgien, Kenya, Sydafrika och Botswana. I flera stater sitter personer fängslade för att de har bildat fackliga organisationer eller organiserat fackliga aktioner. Sådana övergrepp genomförs regelbundet i diktaturer. Men även i flera demokratier sker grava kränkningar av den fackliga organisationsrätten.

Den konservativa regeringen i Kanada har försvagat föreningsfriheten och rätten till kollektiva förhandlingar och en arbetsmarknadslag (Employment Relations Act) i Nya Zeeland minskade arbetstagarnas rättigheter.

I vissa länder saknas föreningsfriheten överhuvudtaget. Det gäller exempelvis Saudiarabien, Förenade Arabemiraten, Eritrea, Sudan och Laos. Jordanien har ett strikt reglerat system som bara tillåter en enda facklig organisation, det samma gäller även i Kina och Syrien.

Från Burma kom det dock goda nyheter. En ny lag som tillåter fackföreningar undertecknades 2012.

Så kränks fackliga rättigheter i världen

Fackliga rättigheter kränks varje dag i olika delar av världen. Här är några exempel:

- Krångliga krav för organisering – Även om det finns en föreningsfrihet i teorin kan reglerna för att få bilda en facklig organisation i vissa länder vara så svåra att knappt några organisationer i praktiken blir godkända. Ibland krävs hög andel av de anställdas godkännande för att få ha en fackförening. I Indonesien krävs att över hälften av de anställda på en arbetsplats går med.
- Strejker slås ner – Ofta är det tillåtet att strejka, men i realiteten förklaras även de mest fredliga strejker för olagliga och följs av repressalier.
- Samhället skyddar inte arbetstagarna – Det vanliga är att det är arbetsgivarna som attackerar anställda som strejkar och protesterar. Men i många länder sker detta med myndigheternas och polisens goda minne. Det händer även att polisen ger sig på demonstranter och fängslar fackligt aktiva. De som attackerar facketts medlemmar riskerar sällan att dömas för detta.
- Brottssanktelser – I en del länder anklagas facketts medlemmar för andra brott när de protesterar, exempelvis terrorism. De döms därefter till höga straff. Detta har hänt i bland annat Filippinerna och Pakistan.
- Fula metoder – I en del länder finns konkurrerande organisationer som med myndigheternas goda minne tecknar kollektivavtal eller på andra sätt försöker locka de anställda för att underminera fackföreningarna.

Ibland hyrs anställda in för att bråka och ställa till det vid demonstrationer på ett sätt som ska misskreditera facket. Exempel på detta kommer från bland annat Bangladesh, Kina, Pakistan och Sri Lanka.

Hur kränks fackligt aktiva i olika regioner?

Afrika

Sudan, Eritrea och Ekvatorialguinea är tre exempel på afrikanska länder där vare sig den fackliga rörelsen eller den politiska oppositionen är tillåten. Även i Djibouti och Swaziland har fackligt aktiva och anställda som vill påverka sina arbetsplatser en hård kamp att föra med landets myndigheter.

I Swaziland har fackliga företrädare, bland annat inom den offentliga sektorn, utsatts för godtyckliga gripanden, hot och misshandel. Både fackliga och politiska företrädare har gripits av polis och utsatts för olika former av våld och tortyr under tiden i arrest. Regimen försöker systematiskt att slå sönder de fackliga organisationerna.

Demonstrationer är förbjudna och det är mycket svårt för både fackliga och politiska organisationer att verka i landet. Begränsningarna av arbetstagarnas rättigheter är omfattande, och det lönar sig sällan att försöka få rätt eftersom kungen utser domarna och domstolarna inte kan betraktas som oberoende.

I Zimbabwe utsätts medlemmar av centralorganisationen Zimbabwe Congress of Trade Unions (ZCTU) för polisvåld, något som uppmuntras av landets centrala ledning. Häktningar, våld, tortyr, hotelser och trakasserier är vanliga för att hindra facklig verksamhet och skrämma arbetstagarna från att gå med i facket. Etiopien är ett annat land med

en konsekvent antifacklig linje som i synnerhet riktas mot lärarna och deras organisationer.

Strejker är tillåtna i nästan alla afrikanska länder, men respekteras sällan. Det är inte ovanligt att anställda utsätts för massavskedanden när de protesterar.

Amerika

Antalet kränkningar av fackligt aktiva är vanligare i Central- och Sydamerika än någon annanstans i världen. 56 personer dödades i Latinamerika under 2011 på grund av att de engagerat sig fackligt, 29 i Colombia och tio i Guatemala.

Svårigheterna för facket handlar både om att de anställdas rättigheter inte respekteras av deras arbetsgivare och att myndigheter och polis inte skyddar de anställda. De som trakasserar fackliga företrädare riskerar sällan att dömas.

Solidaristarörelsen i Costa Rica och El Salvador är exempel på ickefackliga organisationer som vill teckna kollektivavtal med mera och som skapats särskilt för att konkurrera ut fackliga organisationer.

Nicaragua och Costa Rica framstår som två av de värsta länderna när det gäller att sätta åt strejkande arbetare. I Colombia, El Salvador och Panama klassas fredliga protester som brottsliga, och behandlas därefter.

Även i USA finns arbetsgivare som försöker stoppa bildandet av fackliga organisationer vid det egna företaget, och som får stöd av myndigheterna.

Asien och Stilla havet

Ett land som länge kritiserats för bristande fackliga rättigheter är Burma, men här märks för första gången vissa positiva förändringar. 2012 undertecknades bland annat en ny lag som tillåter anställda att både bilda fackföreningar och strejka. En rad politiska fångar har släppts, men många

fackligt aktiva och ledare sitter fortfarande i fängelse.

Den som inte följt det krångliga regelverket för att inleda en strejk riskerar höga straff i många asiatiska länder. Anställda i exempelvis Kambodja, Sydkorea, Indonesien och Japan riskerar att bli av med sina jobb och till och med hamna i fängelse om de strejkar.

Strejker är förbjudna i Kina, men blir ändå allt vanligare. De slås ofta ner med kraftigt våld av polis. En liknande utveckling märks i Vietnam. I Thailand finns ett förbud mot att förtala kungen som använts för att kasta fackligt aktiva i fängelse.

Övergrepp mot fackligt aktiva är också vanliga i de västra delarna av Asien som ligger i det gamla Östblocket.

Europa

Den ekonomiska krisen har slagit hårt mot alla länder i regionen, men i synnerhet mot Grekland där anställda fått sämre löner, villkor och rättigheter. I Portugal, Ungern och Rumänien har nya arbetsmarknadslagar införts som försvagat de fackliga rättigheterna.

I länder där facket tidigare gjort vissa framsteg har utvecklingen gått tillbaka. De fackliga rättigheterna har kraftigt begränsats i Turkiet liksom i Belarus där regimen fortsätter att trakassera och hota fria fackliga organisationer.

Georgien är ett land där facket haft svårt att verka, och läget där har inte förbättrats, snarare tvärtom. Fackligt aktiva diskrimineras och skyddas inte om de protesterar mot usla villkor. Arbetsmarknadslagen som antogs år 2006 ledde till att facket tappade cirka 100 000 medlemmar.

Strejkrätten är begränsad i Turkiet och det är krångligt att få till stånd en laglig facklig organisation. Facket tycker sig se en tillbakagång vad gäller fackliga rättigheter.

Att människor blir av med jobbet för att de arbetar fackligt är vanligt i många länder i Central- och Östeuropa, inklusive

Bosnien och Hercegovina, Bulgarien, Tjeckien, Makedonien, Polen och Serbien. Detta förekommer även i vissa länder i Väst-europa, avskedanden rapporterades från bland annat Belgien.

Mellanöstern

Förhandlingsrätten och strejkrätten har begränsats i flera länder i regionen. I Libanon måste till exempel alla kollektivavtal godkännas av två tredjedelar av fackföreningsmedlemmarna. I Syrien har myndigheterna stora möjligheter att anmärka på och vägra registrera slutförda kollektivavtal.

Många kränkningar drabbar offentliganställda. De som arbetar i offentlig sektor i Kuwait, Libanon och Oman har inte rätt att organisera sig, och i Irak måste deras fackföreningar godkännas och kontrolleras av staten. Fackföreningar är förbjudna i Saudiarabien, Qatar och Förenade Arabemiraten.

Källor: Fackliga rättigheter nu!, LO-TCO-Biståndsnämnd, 2012, *Skrämmande rapport om kränkningar av mänskliga rättigheter i arbetslivet*, 6/6 2012, www.lo.se

Frågor:

Vad är orsakerna till att fackligt aktiva ofta förföljs?

Vad kan göras för att stärka de fackliga rättigheterna globalt?

Hur kan vi ge stöd till fackligt aktiva i andra delar av världen som utsätts för kränkningar?

Hushållsanställda, en utsatt grupp

Hushållsarbetare är de som är anställda i hem för att utföra hushållssysslor. Det kan handla om exempelvis barnpassning, städning, tvätt, matlagning, inhandling av varor, träd-

gårdsarbete och vaktarbete. På engelska används uttrycket ”domestic workers”.

Miljontals kvinnor flyttar varje år från länder som Filippinerna, Bangladesh, Indien och Indonesien för att jobba som hushållsarbetare i Saudiarabien, Hongkong, Singapore, USA eller Europa. I andra länder, som Indien, kommer de flesta hushållsarbetare från landsbygden. Många tillhör etniska minoritetsgrupper. Över 80 procent av världens hushållsarbetare är kvinnor.

Det förekommer även barnarbete i hemmen. Bara i Bangladesh arbetar en miljon barn i andras hem. Det handlar ofta om flickor som inte är mer än 7–8 år gamla.

Hushållsarbetare är en extremt sårbar grupp eftersom det handlar om att arbeta i någon annans privata hem. Det betyder ofta att den lagstiftning som finns för andra arbetstagare inte gäller. De som arbetar i hemmen har hittills också haft ett svagt stöd i internationella konventioner. Få är fackligt organiserade.

Hushållsarbetare kan råka ut för sexuella trakasserier, och det finns ofta förväntningar på att alltid ställa upp och arbeta alla tider på dygnet. Undanhållanden av lön och orimliga arbetsvillkor är vanligt förekommande.

Många regeringar anser att det vore integritetskränkande med hårdare regler för arbete i hemmen. Men resultatet blir att många hushållsanställda utsätts för arbetsvillkor och en behandling som vore omöjlig i de flesta andra branscher. Även i Sverige har arbetsgivarsidan, representerade av Svenskt Näringsliv, motsatt sig en reglering av hushållsanställda och hävdade att det inte behövs några rekommendationer.

I juni 2011 antogs ILO:s konvention 189 om hushållsarbetare som är ett försök att skapa bättre villkor och möjlighet att organisera sig för världens alla hushållsanställda. Utmaningen nu är att se till att konventionen ratificeras av regeringarna. Den internationella fackföreningsrörelsen har drivit på om att konventionen ska tas fram, och försö-

ker nu se till att så många länder som möjligt ska under-
teckna den.

Källa: ILO antar konvention om hushållsarbetare, IUL/IUF, 2011.

Hushållsarbete

Enligt en rapport från FN-organet ILO finns nästan 53 miljoner människor som arbetar med att utföra tjänster i andra människors hem och hushåll. De vanliga kategorierna är de som arbetar med hushållsarbete, barnvakter, trädgårdsmästare, kockar och chaufförer. Därutöver finns ytterligare 7,4 miljoner barn under 15 år som är hushållsarbetande.

ILO konstaterar att hushållsarbetare är en växande grupp på den globala arbetsmarknaden. Sedan mitten av 1990-talet har antalet hushållsanställda fördubblats. Över 80 procent är kvinnor och många är migrantarbetare. Globalt sett är 3,5 procent av alla yrkesverksamma kvinnor hushållsarbetare. I Mellanöstern arbetar var femte avlönad kvinna med hushållsarbete och i Latinamerika är motsvarande siffra var sjätte kvinna. Särskilt många hushållsarbetare finns i Saudiarabien, Kuwait, Förenade arabemiraten, Libanon, Brasilien, Colombia och Peru.

Enligt ILO är hushållsarbetarna ofta rättslösa. Många tvingas till långa arbetsdagar, får inte ut sin berättigade lön och utsätts för fysiska övergrepp. ILO konstaterar att 90 procent av världens hushållsarbetare saknar det arbetsrättsliga skydd som andra yrkesgrupper har på arbetsmarknaden och en tredjedel lever helt utanför de nationella arbetsmarknadslagarna. Vidare saknar varannan hushållsarbetare i världen en begränsning av arbetstiden, deras arbetsgivare kan med andra ord alltid kräva att de ska arbeta.

Källa: SvD 2013-01-15.

Frågor:

Varför är det så svårt att reglera villkoren för de som arbetar i andra människors hem?

På vilket sätt kan en ILO-konvention om hushållsanställda vara till hjälp?

Hur löser vi i Sverige problemet med att reglera villkoren för de som arbetar i andras hem?

Många barn tvingas arbeta

Alla medlemsländer i FN utom USA och Somalia har ratificerat 1989 års konvention om barns rättigheter. Ingen annan konvention har fått ett lika brett stöd. Men barns rättigheter kränks trots detta i många länder. En del av kränkningarna handlar om att barn måste arbeta tidigt i livet och med arbetsuppgifter som inte är lämpade för icke fullvuxna.

Antalet barnarbetare i världen har minskat under de senaste decennierna. Enligt ILO fanns det 150 miljoner barnarbetare i världen år 2012. Det är drygt 50 miljoner färre barnarbetare än 2008.

FN-organet ILO uttrycker en oro för att finanskriserna i världen ska leda till att trenden mot minskat barnarbete bryts. Den risken finns inte bara i utvecklingsländerna utan även i ett ekonomiskt allt svagare Europa, varnar ILO som tryckt på EU om att skärpa kontrollerna och börja föra noggrannare statistik för att få kontroll över utvecklingen.

Barnarbete innefattar många olika sysslor. Drygt hälften tvingas utföra farliga och mycket krävande arbeten, ofta under slavliknande förhållanden.

Det vanligaste barnarbetet i världen är jordbruksarbete, många hjälper till i föräldrarnas familj jordbruk. Många barn tvingas också utföra hälsovådliga arbeten i fabriker,

gruvor och andra miljöer där de äventyrar sin framtida hälsa.

En särskilt utsatt grupp är de som råkar ut för människohandel, hamnar i sexindustrin eller värvas som soldater i olika krigssituationer.

Flickorna har en dubbel börda eftersom de som vi nämnt också förväntas utföra mycket av det obetalda hemarbetet i stället för att gå i skolan.

Barnarbete förekommer även i Europa och USA. I USA arbetar barn och ungdomar från främst Latinamerika i jordbruket.

Särskilt svårt har det varit att komma till rätta med barnarbete i södra Afrika där hiv och aids-epidemin gör att många vuxna dör och efterlämnar barn som måste hjälpa till med familjens försörjning.

Källa: ILO, 2012.

Hur minskar vi barnarbetet?

Det finns ett samband mellan ekonomisk utveckling och minskat barnarbete. Om färre barn tvingas arbeta och om fler barn får gå i skolan påverkar det framtiden för ett land.

ILO pekar på den positiva betydelsen av att allt fler länder ratificerat de konventioner som förbjuder barnarbete. Samtidigt anser ILO att det behövs ökade insatser för att få bort barnarbetet, särskilt inom jordbruket och inom den privata servicesektorn, där det finns många barn som arbetar som hembiträden.

Stundtals hävdas, även i den svenska debatten, att barnarbete kan vara av godo. Argumenten är att arbete ger barnen ett visst självförtroende och att barnen skulle få det ännu sämre om barnarbetet försvann, exempelvis tvingas in i prostitution.

Försvaret av barnarbete påminner om hur slavarbetet en gång i tiden försvarades i sydstaterna i USA. Slavägarna påstod att det var nyttigt för slavernas karaktär att arbeta.

Dessutom skulle slaverna gå under om systemet upphörde, de skulle aldrig klara att försörja sig.

Ibland försvaras barnarbete i stället med att fattiga familjer behöver de inkomster som barnen drar in och därför inte helt kan förkastas. Men samtidigt hjälper barnarbetet till att hålla lönerna nere. Om inte företagen hade möjlighet att anställa barn hade de kanske varit tvungna att använda sig av vuxna och tvingats betala mer, vilket gett familjerna bättre inkomster, som gjort det möjligt att skicka barnen till skolan i stället. Om barn får utbildning skapar det dessutom bättre villkor för familjernas inkomster på sikt.

Den som studerar de värsta formerna av barnarbete inser snabbt att det enbart handlar om grov exploatering. Barn som tillverkar fotbollar, mattor, fyrverkeripjäser eller kryper i gruvgångar är ofta döda innan de fyllt 20 år.

Källa: ILO, 2012.

Frågor:

Vilka är de viktigaste orsakerna till att det förekommer barnarbete?

Finns det något försvar för barnarbete?

Vilka möjligheter har vi att motverka barnarbetet i världen?

Så minskades barnarbetet i Kerala

Starka fackföreningar, tydliga lagar och kontroll av att lagarna följs är olika vägar för att få bort barnarbete. Men det effektiva sättet att minska barnarbetet är att bygga upp fungerande skolor, med hög kvalitet i undervisning och utan avgifter.

Erfarenheter från många länder visar att även mycket fatiga föräldrar föredrar att skicka barnen till bra skolor, även om föräldrarna på kort sikt skulle behöva inkomsterna från barnens arbete. Föräldrarna inser att familjen på längre sikt vinner på att barnen utbildar sig, det öppnar möjligheten för betydligt högre inkomster.

Av Indiens 28 delstater är utbildningssystemet i särklass bäst utbyggt i Kerala, längst ned i sydvästra Indien. I stort sett finns ingen analfabetism i Kerala. I hela Indien är däremot analfabetismen 50 procent.

Framgångarna i Kerala har flera orsaker: det finns en lång tradition av utbildning (katolska missionärer startade tidigt skolor i området), starka folkrörelser som arbetar med vuxenutbildning och en politisk vilja att bygga upp ett bra skolsystem.

Resultaten i Kerala är imponerande. Särskilt med tanke på att BNP per capita i Kerala ligger under det indiska genomsnittet. Erfarenheten från delstaten visar att det inte bara är total ekonomisk volym som styr välfärden, utan också hur fördelningen sker.

I Kerala arbetar några få procent av barnen, att jämföra med resten av Indien där andelen barnarbetare ligger betydligt högre.

Så minskades barnarbetet i Bangladesh

I textilindustrierna i Bangladesh huvudstad Dhaka har i stort sett allt barnarbete försvunnit inom den exportinriktade sektorn. Annat var det i slutet av 1980-talet då Bangladesh i stor skala började tillverka kläder för marknaderna i den rika världen.

Vid den tiden fanns det, enligt ILO:s uppskattningar, omkring 40 000 arbetande barn i fabriker. Men efter konsumentbojkotter i bland annat USA och fackliga aktioner i

Bangladesh insåg de flesta arbetsgivarna att barnarbete stod i direkt konflikt med kommersiella framgångar.

Ett problem var dock att det tog flera år att ordna utbildning åt de tidigare barnarbetarna, vilket visar att kampanjen för att få bort barnarbetet var dåligt förberedd. Ändå tycks kampanjen på sikt ha haft en positiv effekt.

Källa: Indien – Fackliga strategier i ett land som växer, LO-TCO Biståndsnämnd, 2010.

Fråga:

Vad kan vi lära av hur man arbetat i Kerala och Bangladesh med att få bort barnarbetet?

Hur kan vi motverka diskriminering av kvinnor?

FN antog 1979 ”Konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor”. Därmed har det globala samfundet förbundit sig att försöka åstadkomma en värld med mer jämställdhet.

En kraftsamling för att få bort diskrimineringen var FN:s Kvinnokonferens i Beijing 1995. Vid konferensen enades delegaterna kring ett program för FN:s medlemsländer. Det FN-staterna enades om vid kvinnokonferensen var en deklaration och en handlingsplan. Handlingsplanen tar upp en rad områden:

Fattigdom: Regeringarna ska utveckla program för att främja ekonomisk jämställdhet inom familjerna. Sociala trygghetssystem ska införas där de inte redan existerar.

Utbildning: Målet är att lika många flickor som pojkar ska gå i grundskola. Även vuxna kvinnor ska ha tillgång till utbildning.

Hälsa: Kvinnor ska ha rätt att bestämma över antalet barn de vill skaffa och över sin sexualitet, kvinnor som gjort illegala aborter ska inte straffas och barn och tonåringar ska få tillgång till sexualupplysning.

Våld: Lagar ska skapas mot könsstämpning och mot möjligheten att välja bort barn på grund av kön.

Väpnade konflikter: Militära utgifter ska minskas. Våldtäkt ska betraktas som ett vapen i krig.

Ekonomi: Nya lagar ska införas som garanterar kvinnor och män lika lön för likvärdigt arbete och mot könsdiskriminering i arbetslivet.

Flickor: Flickors rättigheter ska skyddas och lagar ska stiftas om minimiålder för äktenskap. Flickor ska också ”ha tillgång till lika arvsrätt”.

Inom IFS, internationella fackföreningsrörelsen, finns en särskild kvinnokommitté som i ett program formulerat vad som

Många kvinnor arbetar utanför den vanliga reglerade arbetsmarknaden. Marknad i Mae Sot, Thailand.

Foto: Anna-Lena Lodenius

är viktigt för kvinnor i arbetslivet. Hit hör lika lön för likvärdigt arbete, rätt till heltidsarbete, inflytande, arbetsmiljö och tillgång till kompetensutveckling. Andra krav gäller åtgärder och lagar för att få slut på sexuella trakasserier och våld mot kvinnor.

Källa: *Kvinnors åtnjutande av mänskliga rättigheter*, Regeringens webbplats om mänskliga rättigheter, 2012, www.manskligarattigheter.se. ILO, 2012, *Fakta om diskriminering av flickor*, UNICEF, 2012, unicef.se

Frågor:

Vad är orsaken till att kvinnor ofta diskrimineras och förtrycks?

Vad kan göras för att stärka kvinnors rättigheter?

Läs mer:

Hemsidor

Regeringens webbplats om mänskliga rättigheter: www.manskligarattigheter.se

Svenska FN-förbundet: www.fn.se

Globalportalen: Globalportalen.org

FN:s organ för barnens i världen: www.unicef.org

Olof Palmes Internationella Center: www.palmecenter.se

Amnesty International: www.amnesty.se

LO och TCO:s biståndsnämnd: lotcobistand.org

Böcker och rapporter

Strzelewicz, Willy: *De mänskliga rättigheternas historia*, Ordfront/Minerva, 2001.

Hammarberg, Thomas: *Retoriken och verkligheten – mänskliga rättigheter i Europa*, Atlas, 2011.

Hansén, Jesper, red.: *Människorätt – grundbok om mänskliga rättigheter*, Sensus, 2010.